

KÖNYVISMERTETÉS.

Bittner S. »Decapoden des pannonischen Tertiärs« című közleményének ismertetése.

Ezen cím alatt a bécsi tud. akadémia Sitzungsbericht-jei (Math. naturw. Classe, Abth. 1.) f. évi CII. kötetének 10—28 lapjain, két rajztábla melléklettel, Dr. Bittner Sándor bécsi palaeontológ tollából megjelent egy közlemény, mely hazánk és különösen az erdélyi részek eddigéig alig méltatott, harmadkori kövült tengeri rákjaival foglalkozik. A Buda vidéki és általában a túldunai harmadkori rétegekből már régóta ismeretesek ugyan különböző fajú ilyen rákmaradványok s azokból már elég gazdag anyag található Budapest palaeontológiai gyűjteményeiben; de ezen anyagnak beható tanulmányon alapuló egybefoglaló ismertetése még mindig késik. Az erdélyi medence harmadkori képződményeinek helyszíni tanulmányozása közben, általában gyéren, egyes rétegekben azonban tömegesebben is, már régen akadtam dekapod tengeri rákoknak maradványaira és azokból lassanként egy kis gyűjteményt szereztem össze. Mivel azonban ezeknek meghatározására specialista palaeontológunk nem akadt, hasznosnak láttam három év előtt anyagomat a fennevezett bécsi palaeontológnak beküldeni, mint a ki ezen állatrend kövületeinek tanulmányozásában elismert specialista és anyagomnak meghatározására szívesen ajánlkozott volt. Dr. Bittner S. úr e munkával most elkészült s teljes anyagomat pontosan meghatározva, leírva és ábrázolva nem rég kaptam vissza. Indítatva érzem magamat most e szíveségért hálás köszönetemet azzal is leróni, hogy becses közleményét bő kivonatban megismertessem az erdélyi Múzeum-Egylet tagjaival.

A beküldött rákkövületek mind a Crustacea osztályának Decapoda rendjéhez tartoznak s ennek mind a két alrendje, a Macroura és a Brachyura (hosszú- és rövid farkúak) több igen

érdekes, nagyrészt újnak bizonyodott faj és egy új nem által van képviselve. E rákmaradványok az erdélyi Tertiaernek majd mindegyik tengeri rétegeből valók, a mi az ismertetés rendjén ki is lesz tüntetve. Valami kiváló szerepet a faunának többi állatalakjai mellett ritkán játszanak ugyan, de azért az összfauna jellemzése szempontjából mindenestre nekik is kijut a maguk része.

Lássuk ezután zoologiai rendben a leírt alakoknak jegyzékét és geologiai szerepét.

Ordo: *Decapoda*.

I. Subordo: *Macrourea*.

Fam. *Thalassinidae* *Milne Edw.*

I. Genus: *Calianassa* *Leach*. Testük az ollók kivételével lágy; ez a magyarázata annak, hogy kövülve csupán az ollók találhatók rétegeinkben. Ezen genus legjobban van képviselve Erdély tertiaer rétegeiben. Bittner következő új fajait mutatta ki:

1. *C. ferox* *Bittner*. Ollós végtagjai és ezek részei igen sűrűn és messze elterjedve fordulnak elő az ú. n. Mérai rétegekben (közép Oligocaen), különösen ennek agyagos márgás homokköveiben, a melyeket ezért régebben rákhomokkőnek is neveztem volt.

Leőhelyei: Kolozsvár (Hója és Törökvágás), Papfalvi völgy torkolata: Bács (Szőlőhegy alsó lejtői), Méra (Ördögorrárka és Szőlőhegy), Magyar-Sárd (Órhegy déli és Akasztelare hegy kel. lejtője), Bánffy-Hunyad (az úton M.-Bikal felé), Farnas (útszéli koresma), Farkasmező Szilágymegyében stb.

2. *C. rapax* *Bittner*. Ritkábban fordul elő ugyanazon rétegekben, mint az előbbi.

Leőhely: Kolozsvár (Törökvágás).

3. *C. velox* *Bittner*. Egyetlen ollóú nyomán. A két előbbi faj közt álló alak, azokkal együtt fordul elő.

Leőhely: Méra (Ördögorrárka).

4. *C. vorax* *Bittner*. Az előbbivel gyakran előforduló alak.

Leőhely: Méra (Ördögorrárka és Szőlőhegy).

5. *C. simplex* *Bittner*. Az előbbiek társaságában a ritkább alakok közé tartozik.

Leőhely: Méra Ördögorrárka.

6. *Calianassa* sp. ind. Rosszúl megtartott ollótöredékek az intermediamárgából.

Lelőhely: Szucsági völgy torkolata, a Küszögő h. lejtője.

7. *Calianassa atrox* Bittner. Az ifjabb rétegekben előforduló vorax-hoz közel álló alak, mely a köz. eocän perforata rétegekben meglehetősen el van terjedve.

Lelőhely: Hesdát, Szent-László (Mélyvölgy és Nagyerdőhegy lejtője), Kis-Fenes, Dongó, Győr-Monostor (Áradó patak).

II. Subordo: *Brachyura*.

Fam. *Dromiacea de Haan*.

II. Gen. *Dromia* Fabr. Cephalothoraxa tojásdad vagy kerek, erősen boltozott, pontozott és bibircsós. Az első lábpár igen erőteljes ollókkal ellátva. Előfordul élő állapotban a mai tengerekben és kövülve le az eocaenig. Erdélyi tertiaer rétegeinkből következő fajai kerültek ki:

1. Dr. *Claudopolitana* Bittner, egy kis péld. az intermediamárgából.

Lelőhely: Kereszt az út mellett Kardosfalva és Bács között.

2. Dr. *Corvini* Bittner. Egy még apróbb példány a felső durvamészből.

Lelőhely: Szucság (Sebestyén-féle kőbánya).

Fam. *Oxystomata* Milne Edw.

III. Gen. *Calappilia* A. Milne Edw. Ezen nemnek fajai a Középtengerben, Keletindia körül és az Antillákon élnek. Kövülve F. Olaszország és hazánk eocaen rétegeiben találtattak.

C. dacica Bittner. 3 péld. cephalothoraxa és egynek nagy ollója a bryozoatályagból került ki.

Lelőhely: Kolosmonostor (Pappataka).

Fam. *Oxyrrhyncha*.

IV. *Phrynolambrus* nov. gen. Bittner. Nagyon különös alak ez a bryozoatályagból kikerült 3 példány. Mind a három erősen nyomott, mért azokból kissé ideálizálva készült a rajz. A kopolyútajak 2 hatalmas, de kurta, hátrafelé irányult oldalszarvvá kinyújtják. A legkülönösebb bennök a felületi díszítés. Ez kizárólag kb. 2 mm. átmérőjű, szabálytalan hatszögű táblácskákból áll, melyeknek szegélyeiből befelé is szabálytalan gyűrődések nyúlnak még. A kopatlan felület képe olyan, mintha bryozóák telepeivel lenne bevonva. Rendszertani szempontból ez az új genus a *Parthenope* gen. mellé jöhet. Egyedüli faj a *Phr. corallinus* Bittn. melynek leelőhelye: Kolosmonostor (Pappataka).

Fam. *Cyclometopa*.

V. *Neptunus de Haan*, emend. *A. Milne Edw.* Fajai a Középtengerben, Csendes oceánban és az Antillákon élnek; kövülve F. Olaszország- Egyptom, Keletindia eocaen rétegeiben, Montpellier, Radoboj (Horvátország) miocén rétegeiben találtattak. Erdélyből kikerült fajai:

1. *N. cfr. granulatus A. Milne Edw.* több példányának kőbele kikerült a felső-orbói (Alsó-Fehérm.) homokos márgás lajtamészből. Herepey K. nagy-enyedi coll. tanár ajándékozta azokat muzeumnaknak.

2. *Neptunus sp. ind.* ollótöredékei a mérái rétegekből. Lelőh.: Farnas (B.-Hunyadtól délre) és Méra (Ördögör-árka.)

3. *N. Kochii Bittn.* Jól megtartott cephalothoraxa a felső durvamészből került ki. A szerző engemet tisztelt meg ezen új fajjal, elnevezvén azt nevévről. Lelőh.: Szucsági völgy torkolata, Sebestyén-féle kőbánya.

4. *Neptunus sp. ind.* ollótöredékek a perforatarétegekből.

Lelőhely: Bedecs (Gyálu Dombi malomkőbányái.)

VI. gen. *Palaeocarpilius A. Milne Edw.* Ezen kihalt nemnek képviselői F. Olaszország, délnyugoti Franciaország, Felső-Bajorország, Egyptom és Keletindia eocaen rétegeiből voltak ismeretesek. Most hozzájő:

1. *P. macrocheilus Desm. sp.* a felső-eocaen intermedia rétegekből, melyben ♂ és ♀ egész példányok gyéribben, végtagizületek és ollódarabok gyakrabban találhatók.

Lelőhely: Kolosmonostori erdő (Gálcseré) kopár kőhányásos oldala; Kolosmonostori Szamosgát, Kőrösfő (Riszeghegy teteje).

2. *Palaeocarpilius sp.* (an *macrocheilus Desm?*) Egy rosszul megtartott nőstény példány, mely az előbbi fajhoz hasonlít, de biztosan nem volt meghatározható; közép eocaenkori alsó durvamészből.

Lelőhely: Kalota-Szent-Király (Bogdánhegy töve, a Csató-major közelében).

Fam. *Catometopa.*

VII. Gen. *Goniocypoda H. Woodw.* Négyzetű cephalothoraxa majdnem $\frac{1}{3}$ -dal szélesebb, mint hosszú. Anglia eocaenjéből volt ismeretes.

G. transilvanica Bittner egy példánya a felső durvamészből került ki.

Lelőhely: Szucsági völgy torkolata, Sebestyén-féle kőbánya.

Ezekon kívül a mérai rétegekből, Méra (Ördögorr-árka) lelőhelyről, még egy kicsiny alak feküdt Bittner S. előtt, a melyről leírásában nem emlékezik meg; de a melyhez etiquettet mellékel *Trapezia* sp. ?? névvel. Megtartása igen gyarló.

* * *

Az eddigiekből kitűnik tehát, hogy mostanig Erdély tertiar rétegeiből a decapod-rákok rendjének 6 családja, 8 neme (köztük egy új) és 19 faja (köztük 11 új) ismeretes már.

Ezen alakoknak geologiai szereplése, t. i. függőleges elosztásuk tertiar tengeri rétegeinkben, a következő:

I. Miocæn fajok (lajtamész.)

Neptunus cfr. *granulatus* A. *Edu.* . . . e. gy.

II. Közép-oligocæn fajok (Mérái rétegek).

Neptunus sp. ind. r.

Calianasa ferox n. sp. gy.

„ *rapax* n. sp. gy.

„ *velox* n. sp. r.

„ *vorax* n. sp. gy.

„ *simplex* n. sp. r.

Trapezia sp. ?? r.

II. Felső eocæn fajok.

a) *A bryozoatályagból:*

Calappilia dacica n. sp. e. gy.

Phrynolambrus n. gen. *corallinus* n. sp. . e. gy.

b) *Az Intermediarétegekből:*

Palaeocarpilius macrocheilus *Desm.* sp. gy.

Dromia Claudiopolitana n. sp. r.

Calianassa sp. r.

III. Közép eocæn fajok.

a) *A felső durvamészből:*

Neptunus Kochii n. sp. r.

Dromia Corvini n. sp. r.

Goniocypoda transsilvanica n. sp. r.

b) Az alsó durvamészből:

Palaeocarpilius sp. (an *macrocheilus Desm?*) r.

c) *A perforata rétegekből* :

Calianassa atrox nov. sp. gy.

Neptunus sp. r.

Befejezésül Bittner S. következőképen elmélkedik a most megismert erdélyi tertiaer rákok felett.

„Ha Erdély eddigelé megismert tertiaer Decapod-rákjainak összességére még egy tekintetet vetünk, mindenekelőtt a *Calianassa* nemnek gyakori képviseltetése tűnik fel, melynek maradványai — úgy látszik — minden színtájban előfordúlnak. Ezen alakoknak geológiai elterjedésénél fogva, melyek tudvalevőleg már a mesozói üledékekben igen gyakoriak és a jelenkorig felnyulnak, nem is meglepő ez a körülmény. A kolozsvári *Calianassa*-k legfeltűnőbb alakjai (*C. ferox* és *rapax*) nyilván ugyanabba a csoportba tartoznak, mely a párisi Eocénben is több fajjal (*C. prisca*, *Heberti*) van képviselve. Az erdélyi alakok geologilag ifjabbak, mint a franciaországiak.

A *Calianassa*khöz általános elterjedés tekintetében csatlakoznak a *Neptunus*ok. Igen jellemző ollóik csaknem minden rétegekben található; azonban csak két leírásra alkalmas cephalothorax került ki eddigelé. Az idősebbik faj új, az ifjabb Déleuropa miocén üledékeiben nagyon elvan terjedve.

Egy második már ismeretes *Brachyura*-alakot a *Palaeocarpilius macrocheilus Desm.* sp. képvisel, mely Erdélyben is, miként Felső-Olaszországban, a bartoni emeletben fordul elő. Egy fajilag meg nem határozható *Palaeocarpilius* különben az alsó durvamészből is kikerült.

A *Dromia* két faja új és egyéb területeknek eddigelé ismeretes ó-tertiaer *Dromiá*ival kevés összehasonlító szempontot tüntet fel. Dr. *Claudiopolitana* idősebb typust képvisel, míg Dr. *Corvini* szorosabban a recens formákhoz csatlakozik. A *Calappilia dacica* legközelebb áll a veronai *C. incisa*-hoz, de geologilag ifjabb. Ez a *Brachyura*-nemzedékek egyik legelterjedtebb alakjainak egyike, mivel most már déli Franciaországból, F. Itáliából, Ész.-Németországból és Erdélyből ismeretes.

Érdekes továbbá a *Goniocypona* nemnek a föllépése is, mely először a Londonanyag fekéjében, Hampschire-nél ki lett mutatva és most felső durvameszünkben oly képviselőt talál, mely az először leírt alakhoz nagyon közel áll. Legnevezetesebb az erdélyi fossil rákoknak *Phrynolambrus corallinus* néven leírt alakja.

A nagyobb *Brachyura*-törzsekből eddigelé csak a *Raninidok* hiányzanak, a mi valószínűleg csak véletlenség, mivel azok tudvalevőleg minden európai ó-tertiar rétegből ismeretesek s Buda vidékén is közönségesek. Egy második nagyon elterjedt eocän ráknak, a *Harpactocarcinus quadrilobatus Desm. sp.* föllelésére, az erdélyi eocän üledékekben, is el lehetünk készülve, mivel példányai a Bakonyból kikerültek már. Már ebből is leszámaztathatom föltevésemet, hogy az erdélyi Tertiärben még sok érdekes *Decapod*-ráknak fölfedezése várható.“

Kolozsvár, 1893. jun. 3-án.

Dr. Koch A.